

Олена Юрош, аспірант

*Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЗАКАРПАТТІ (1919 – 1939 РР.): СКЛАДНИКИ ЗМІСТУ

*У статті зроблена спроба дослідити особливості музичного виховання в Закарпатті
упродовж 1919 – 1939 рр. крізь призму складників змісту репертуару.*

Постановка проблеми та її актуальність. Розбудова нової національної школи в Україні, виховання національно свідомого і духовно багатого молодого покоління вимагає вироблення нових теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання і навчання, з урахуванням педагогічного досвіду минулого, його ґрунтовного й об'єктивного вивчення. Без усвідомлення змісту освіти і виховання в минулому, неможливо збагнути сучасне й передбачити майбутнє (про це ширше: Кремень В. Підготовка вчителя в умовах переходу загальноосвітньої школи на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання // Вища школа, 2003. – № 1 – С. 3–11). Важливим джерелом збагачення теорії і практики національної системи освіти, зокрема музичного виховання як її складової, виступають дослідження про творчу спадщину українських педагогів, які в різні історичні періоди, в умовах іноземної окупації, нагромаджували багатющий досвід навчання і виховання молоді.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченню минулого Закарпаття присвячували свої праці історики, по-своєму трактуючи стан політичної ситуації, оцінюючи також становище в галузі освіти і культури. Варто згадати викладача Петербурзького університету О.Петрова, який опублікував ряд робіт про запровадження церковної унії та опір народних мас, про стародруки і грамоти в Закарпатті, що мають певну пізнавальну цінність [27].

Львівський історик І.Свенціцький зібрав і опублікував низку цікавих даних з історії Закарпаття в XIX ст., зокрема, про культурні зв'язки Закарпаття з Галичиною і Росією, про боротьбу закарпато-українського населення за свою національну школу [26]. У 1923 році, до 5-річчя Чехословацької республіки вийшов збірник "Підкарпатська Русь", за редакцією Й.Хмеларжа, С.Кліми та Я.Нечаса, в якому автори висвітлюють питання неписьменності, економічного балансу, відсталість Закарпаття у культурній сфері в період Австро-Угорщини і досягнення у галузі освіти на

Закарпатті у чеський період [43]. Ряд досліджень з історії культури Закарпаття діяча "Підкарпатського общества наук" Гіадора Стрипського, написані на початку XX ст., мають певну пізнавальну цінність [44]. Стосовно оцінки політики панівних класів Австро-Угорщини в галузі народної освіти у другій половині XIX – на початку XX ст. вагомими є публіцистичні праці Івана Франка з питань освіти і виховання [30], де всебічно викривалась антинародна політика австро-угорських експлуататорських класів у галузі освіти і школи в Західній Україні. Хоча критика Франка будувалась на фактах здійснення такої політики в Галичині, проте вона повністю стосується і Закарпаття. З глибокою симпатією ставились до цього краю видатні українські вчені другої половини XIX – початку XX ст. М.Драгоманов та В.Гнатюк. Перебуваючи двічі у Закарпатті, М.Драгоманов поширював серед населення твори російських і українських класиків та іншу прогресивну літературу, намагався залучити закарпатську інтелігенцію до тісного співробітництва з передовою українською громадськістю, заохочував збирати етнографічний та історичний матеріал, прагнув пробудити інтерес передової громадськості України до вивчення Закарпаття. У спогадах і листах вченого знаходяться неоціненні факти і враження про Закарпатський край [6]. Намагання Драгоманова поживити інтерес прогресивної громадськості України до Закарпаття знайшли широкий відгук і підтримку, про що свідчать, зокрема, подорожі Закарпаттям І.Франка, В. Гнатюка, В.Охрімовича. Український фольклорист і етнограф, послідовник І.Франка – В.Гнатюк, вивчаючи народну творчість у тісному зв'язку з соціально-економічними умовами життя народу, викривав національне гноблення, гаряче виступав проти мадяризації місцевого населення Закарпаття, ратував за воз'єднання всіх українських земель [2].

У 20 – 30 - ті рр. в Україні були опубліковані про Закарпаття праці О.Бадана [1], І.Лакизи [16], М.Качанюка [13], І.Піддубного [23].

Розвиток педагогічної науки і школи в Закарпатті висвітлювався у працях С.Чавдарова [31], Д.Демчили [5], І.Калинича [18], І.Магули [18], М.Загайкевич [7].

Серед наукових видань останніх років, які б висвітлювали розвиток педагогічної думки Закарпаття варто згадати дослідження таких авторів, як В.Гомоннай [3], О.Грін [4], Л.Корній [15], В.Пальок [21], П.Федака [29], П.Магочій [17]. У цьому контексті слід виокремити ґрунтовну монографію Тетяни Росул “Музичне життя Закарпаття 20 – 30-х років ХХ ст.” [25], присвячену розвитку музичної виконавської і концертної культури Закарпаття. Тут побічно згадується і коло музично-освітніх проблем, які докладно розглядаються у даній статті. Належною джерельною базою для написання нашого дослідження стали маловідомі та невідомі публікації на сторінках тогочасної преси, а також архівні документи навчальних установ, що вперше вводяться у науковий ужиток.

Мета статті полягає у викладі концептуальних засад щодо змісту музичної освіти в Закарпатті періоду 1919 – 1939 рр., розкритті основних аспектів педагогічного процесу цього важливого, але мало вивченого регіону, а звідси – особливостей формування музично-освітніх традицій краю на прикладі творчої діяльності викладачів та учнів шкіл і гімназій у поєднанні зі загальноукраїнськими тенденціями, характерними як для Наддніпрянської України загалом, так і Галичини, Буковини та Закарпаття – зокрема.

Виклад основного матеріалу. Період, що охоплює другу половину ХІХ – початок (особливо 20 – 30 рр.) ХХ століття, характерний досить активним процесом національно-культурного відродження. Значне піднесення культурно-освітньої роботи в Закарпатті в середині ХІХ ст. змінилося майже столітнім періодом угорської реакції після поразки революції “весни народів” 1848 – 1849 рр. З утвердженням Австро-Угорської монархії (1867 р.) посилювався асиміляційний гніт на демократичні завоювання інших народів, денационалізація, внаслідок чого згортались національні школи. Так, наприклад, на початку ХХ століття (“Закон Аппонія” від 1905 року) навіть робилися спроби заборонити користуватись кирилицею у школах Закарпаття, тотально вводився латинський шрифт. З іншого боку, у поглядах культурно-освітніх діячів Закарпаття спостерігалась сильна москвофільська орієнтація (приміром, А.Добрянський), хоча вони і розуміли окремішність свого етносу від росіян. Така ситуація у Закарпатті впливала не тільки на громадсько-політичні рухи, але й на культурний

розвиток краю (у цьому контексті заслуговує на увагу ґрунтовна праця В.Кеміня “Розвиток освіти й педагогічної думки українців у країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи (1918 – 1996 рр.)”, К., 1997). Початкову музичну освіту в цей час можна було отримати в Ужгородському греко-католицькому лицейі і півчоту учительській семінарії. Музичне виховання здійснювалось при початкових школах, церковних хорах, інтернатах, а заможніші люди вчили своїх дітей грі на скрипці чи фортепіано приватно.

У друкованих виданнях початку ХХ ст., зокрема в журналі “Учитель”, великої уваги надавалось визначенню ролі вчителя, значення його авторитету для вихованців. Так, Я.Чепіга визначає авторитет вчителя як такий, що стоїть значно вище від авторитету батьків, якщо тільки сам учитель зуміє підняти його на такий рівень [33]. Головний відділ Руського Товариства Педагогічного погоджувався з тим фактом, що народне українське учительство, маючи свою поважну пресу, повинно створити педагогічно-науковий журнал. Відповідно до того планувалося журнал “Учитель” зблизити за програмою до таких, як “Revue Pedagogique” і “Pädagogische Rundschau”, “Світло”, “Свободное воспитание”, “Pedagogicke Rozhledy”, “Вѣстникъ воспитанія”, “Muzeum”, “Rodzina i Szkoła” [34, 21]. В українському педагогічному журналі для сім’ї і школи “Світло” на початку ХХ ст. згуртувалися найвидатніші педагоги. Вони зробили помітний вклад у розвиток теорії українського виховання. Це насамперед В.Вахтеров, М.Грушевський, Дніпрова Чайка, Д.Дорошенко, Я.Душечкин, С.Єфремов, Л.Калмикова, М.Коцюбинський, М.Левицький, О.Русов, С.Русова, С.Черкасенко та ін. [34, 22]. Скажімо, найповажніший науково-педагогічний журнал чеського народу “Pedagogicke Rozhledy” за 1911 рік (vydava Dedictni Komenskeho v Praze, Zešit 9 a 10. Červen – Červenec) помістив у рубриці “Skolstvi slovanske” (ч. 9, с. 942) теплу згадку про Руське Товариство Педагогічне: “Р.Т.П. обходило недавно 30-літній ювілей своєї діяльності коло піднесення національного виховання і освіти української шкільної молодіжи в Галичині [34, 25]”. Тут міститься також інформація з інших регіонів України про народні читання українською мовою, де директор народних шкіл Київщини передав на “заклученіє” губернської земської управи “одобрительный отзыв” інспектора народних шкіл 2-го району Кармазина про відмову в дозволі на влаштування в трушкінській (Васильківського повіту) земській школі народного читання для дорослих українською мовою за присланою

управою брошурою Т.Г.Шевченка “Наймичка”. Відмову мотивовано винятково тим, що поему написано українською мовою. Сильного утиску зазнавали українська преса, школа, суспільство з боку носіїв російського шовінізму за найменші прояви українського національного духу. Як писав І.Ющишин, редактор журналу “Учитель”, “наші товариства порозв’язувані, “Просвіти” позакривані, на пресу лягла важка лапа розбризканої цензури, анархістичного судівництва [34, 372]”.

Другий рік свого видання журнал “Світло” завершує такими словами: “Ми певні, що – працюватимемо чи ні – а рідна школа на Україні буде. Але тим більша роскіш моральна – почувати себе серед камінярів майбутньої великої будівлі, знати, що в ній і тобі належить хоч крихта корисної роботи, що тепер твоїми силкуваннями хоч на краплину подаються важко окуті й міцно зачинені двері” [34, 375]. Персоні вчителя відводилась роль провідника і посередника між учнями і батьками. Педагогічні журнали ставили собі за мету знайомити читачів з “найважливішими давніми і новими проблемами виховуючої штуки” [28]. Вчитель, вступаючи до своєї праці, як писав І.Ющишин, відчуває і несе “відвічальність перед своєю совістю і суспільністю, чекає на него; але сили і відваги додає йому свідомість, що він-же одиницький, а ніхто другий, тримає в своїх руках таємну вагу будучності свого народу” [28].

На сторінках преси розглядалися питання, присвячені проблемі національної школи в Україні. Піднімалися ґрунтовні педагогічні ідеї, такі, як у працях С.Русової (“Загальноземський з’їзд в справах народньої освіти”, “Справа народньої освіти на Україні”, “Українські земства в справі заведення народньої освіти”, “До сучасного становища народнього учителя”), С.Понятенка (“Національність, культура й асиміляція”), В.Слюсаря (“Огляд українських підручників”), Д.Пісочинця (“Народні читання українською мовою”), С.Сірополка (“Певний шлях”), Д.Збока (“Аперцепція й рідня мова в школі”) та ін. [34, 374].

Висловлювалась думка, яка орієнтувала на перспективу: “Коли б ми мали свою рідну національну школу, відповідь звучала б коротко: праці! Праці, до якої нам не хибує ні фахового знання, рутини, охоти ані енергії.” Звідси – відповідь: “Але такої школи в нас ще нині поки що нема і тому й суспільність ставить до нас бажання, які далеко переростають звичайний круг діяльності офіціальної народньої школи і учителя” [36, 5]. Школа як заклад мала стати школою виховання, “в якій між иньшими треба розвивати національну свідомість дітей, отже виховувати їх патріотично” [33, 69]. Тому між складниками,

що окреслюють зміст музичного виховання в Закарпатті упродовж 1919 – 1939 рр., нелегко виокремити однозначно домінуючі. Досліджуваний період органічно поєднується з попередніми етапами. Так, 1911 року відбулось реформування учительських семінарій, навчальних закладів, де наголос ставився на такі важливі проблеми виховання учительських кадрів: 1) вишкіл у якнайкращому володінні рідною мовою; 2) національний та ідейно-культурний напрям виховання українського вчителя, а таку освіту можна було отримати тільки у “своїх українських учительських семінаріях, в яких виховували-б ся наші діти на ширих і ідейних народніх робітників. Отже, це найосновніший і найелементарніший постулат нашого народнього шкільництва, учительства і просвіти!” [35, 43].

Такі ж проблеми та погляди на освітній процес і роль вчителя у вихованні молоді, на зміст національної школи панували і в Закарпатті. Вони також були ускладнені боротьбою на мовному ґрунті, що набула найбільш гострих форм від середини XIX ст. та була актуальною і в першій половині XX ст. Все це впливало на культурно-освітній розвиток краю й, зокрема, позначилося і на музичному вихованні молоді.

Від 50–60-х років XIX століття спостерігалось піднесення українських духовних змагань на території історичного Закарпаття. З архівних документів довідуємось, що в 50–60-ті рр. XIX ст. у вищі органи нагляду за роботою шкіл в Закарпатті призначались, як правило, українці. Так, наприклад, інспектором українських шкіл було обрано Віктора Добрянського. За його клопотанням від 1862 року в Ужгородській гімназії українська мова викладалася по 2 години тижнево у всіх класах і виносилась до атестату зрілості для учнів східного обряду, тобто української національності. За навчальними планами в гімназії на навчання співу виділялась одна година в тиждень для I – III класів та дві години – для IV – VI класів.

Першими державними школами в Закарпатті були дві школи у Великому Березному. Одна функціонувала для хлопців, де працювали два вчителі, а інша – для дівчат. Її педагогічний колектив складався з трьох учительок [46]. Школи відкриті ще в 1874 році. Організацію державних шкіл започаткував міністр культури і освіти Угорщини Трефорт. За розпорядженням № 13041 від 1873 року, він дав вказівку зробити список тих сіл, у яких не було освітніх осередків, щоб організувати державні школи. Втім, як свідчать факти, у Закарпатті почали відкривати державні школи не в тих селах, де їх цілком не було, а

навпаки, у великих населених пунктах. Варто назвати школи у Великому Березному, Сваляві, Білках, Іршаві, Ільниці, Росвигові, Чинадієві, Великих Лучках, Полянці, Волівці, Нижніх Воротах, Колочаві, Довгому, Ясіні, Воловому, Рахові, Тересві, Королеві, Перечині, Порошкові, а передусім в Ужгороді, Мукачеві та Хусті. Це робилось для того, щоб якнайбільше українських дітей залучити до цих державних шкіл з угорською мовою навчання. Інспектор Ласло Очел, підкреслюючи значення угорських державних шкіл у мадяризації населення та в ліквідації іншомовних шкіл, писав: “Державні школи сьогодні є найкращими розсадниками мадярської національної ідеї... Тільки з допомогою державних шкіл можна поширити мадярську мову серед інших народностей” [38]. Від 1875 до 1895 року в Закарпатті було ліквідовано 239 шкіл з українською мовою навчання. Тобто в середньому щороку закривалось 12 українських шкіл. У той же час кількість мадярських шкіл збільшилась на 262 школи.

Горожанські школи в Закарпатті функціонували аж до 1945 року. Їхня діяльність і досі недостатньо висвітлена в спеціальних дослідженнях. Варто виразити перелік навчальних предметів, щоб докладніше осмислити складники змісту у процесі музичного виховання в школах Закарпаття за період 1919 – 1939 рр.. До навчального плану горожанської школи входили такі предмети, як релігія, етика, угорська мова й література, німецька мова або мова автохтонного населення, математика, геометрія, бухгалтерія, природознавство, фізика, хімія, географія, статистика, історія, конституція, сільське господарство, промисловість, рисування і малювання, геометричне креслення, живопис, *співу*, гімнастика і вправи зі зброєю [40, 421]. Навчання *співу* відбувалося у групах, що об’єднували учнів двох класів – 1 – 2, 3 – 4 та 5 – 6-го. Так само у групах (1,2,3 та 4,5,6 класи) проводилась фізкультура та вивчення військових стройових вправ, утім числі вправи зі зброєю [21, 128]. Факультативними предметами в горожанських школах були латинська, французька, англійська мови, а також реміснича практика.

У жіночих горожанських школах навчання було чотирирічним і вивчалися в основному ті ж предмети, що і в чоловічих школах. Тільки замість предмету “сільське господарство або промисловість” дівчата вивчали городництво та домоводство, а також жіночу ручну працю та факультативно *музику* [40, 127 – 128]. В Ужгороді у 1914 року була відкрита чоловіча горожанська школа. Напередодні Першої світової війни в Закарпатті було 9 горожанських шкіл – 3 чоловічі та 6

жіночих. У всіх цих школах навчання проводилась угорською мовою, а українська мова не викладалася навіть факультативно. При цьому до школи приймалися лише ті учні, які добре знали угорську мову. Тому неважко передбачити, що у виконавському репертуарі на уроках співів переважали пісні угорською, а згодом – російською мовами. Це було однією із причин того, що у горожанських школах навчалось дуже мало українців. Так, наприклад, серед 1548 учнів у горожанських школах за 1911 – 1914 н.р. значилися лише 54 дівчини та 32 юнаки української національності [42].

У трьох гімназіях Закарпаття в 1913 – 14 навчальному році набували знань 1283 учні, з них: в Ужгороді – 468, Мукачеві – 432 та в Берегові – 383, де працювало 66 (25+22+19) викладачів [41]. Після шкільної реформи часто змінювались навчальні плани гімназій, зокрема, в 1871, 1879, 1883, 1887 роках. При цьому кількість годин на угорську мову систематично збільшувалась, особливо у нижчих класах. У гімназіях, що були розміщені на території з неугорським населенням, викладання рідної мови було цілком знято з навчального плану [39]. За вибором можна було вивчати: 1) у районах з неугорським населенням мову жителів цього району як факультативний предмет, якщо бажали батьки учнів; 2) гігієну, *співу*, стенографію, англійську, французьку, італійську мови, фехтування, *музику* або ручну працю – за попереднім погодженням з вищестоящими адміністративними органами міністерства культури і загального навчання [39, 177 – 190].

На території Закарпаття була одна реальна школа, відкрита 1897 року в Ужгороді. Доцільно зазначити: загальна освіта і фахова кваліфікація більшості педагогів були обмеженими, оскільки головна орієнтація базувалася на поширенні монокультури – угорськомовної. Тому для підвищення загального і музичного рівня учителів шкільною владою проводились окружні, а інколи і жупні збори (наради) учителів. Тут для вчителів читались лекції, а також проводились і обговорювались відкриті уроки і заняття, утім числі з *музики*, *співів*, *загалом музичного виховання*.

У цьому ключі закономірним видається типологічне зіставлення з діяльністю кращих навчальних закладів Галичини, зокрема гімназій. Зразком української гімназії у 1910 – 11 рр. може служити приватна гімназійна філія Руського Товариства Педагогічного в Рогатині. Його учительський склад складався з управителя (проф. М.Галушинський), 12 вчителів обов’язкових

предметів, 5 вчителів каліграфії, рисунків і рухових вправ (як обов'язкових предметів) та 3 вчителі надобов'язкових предметів [46, 57]. Гімназія мала у своєму розпорядженні добірну бібліотеку для вчителів і учнів, у фондах якої містилися також численні позиції з музичної літератури. Був обладнаний кабінет *співів*. При ньому окремо функціонувала музично-хорова бібліотека, Зацікавлені користувалися 30 різними партитурами світських і церковних пісень. Тут діяв оркестр з 22 духовими інструментами і "гармонієм за 300 К" [37, 58]. До хроніки закладу було вписане свято "Просвіти", яке відбулося 8 грудня 1910 року. Тоді прозвучали хорові і вокальні твори українських композиторів. До програми свята входили композиції "Ой на горі жито" М.Кумановського, "Ой на горі та жінці жнуть" Я.Галля, "На вулиці дудка грає" Ф.Колесси, "Чорна хмара з-за лиману" Шевченка-Кізири, декламації "Ще не вмерла" В.Масляка, "Збудись народе" О.Колесси [37, 58]. Заслугує на увагу концерт учнів в пам'ять 50-річчя смерті Тараса Шевченка, що відбувся 25 березня 1911 року. До програми входили твори як українських, так і західноєвропейських композиторів:

1. І.Франко – Д. Січинський "Пісне моя" – міш. хор.
2. Кірженецький, уч. IV кл. – промова.
3. Mozart "Sonate A-minor" – форт. сольо.
4. Ян Галль "Вязанка народних пісень" – міш. хор.
5. Шевченко "Думи мої, думи мої" – декл.(амація)
- II. 1 а) Попович – Матюк "У лісі" – міш. хор.
- б) Лебедова – Січинський "На волі" – міш.хор.
2. Schytte "Перегони на совгах" – форт. сольо.
3. Шевченко "Лічу в неволі" – декл.(амація)
4. "Не ходи Грицю" – форт.сольо.
5. Ф.Колесса "Вулиця" – міш. і муж. хор [37, 59].

Тут вперше виступив духовий гімназійний оркестр, який завершив свій виступ виконанням гімну "Ще не вмерла Україна".

Окрім цього, у гімназії було впроваджено навчання гри на духових інструментах (від 8 лютого 1911 р.) Примітною була українська приватна гімназія у Збаражі, де переважала українська мова навчання у тісному поєднанні з музичним вихованням молоді.

Важливою підмогою у музичному навчанні та вихованні підростаючого покоління були педагогічні посібники, в основу яких лягли твори класиків української літератури. Вони містили український музичний матеріал, наповнений високохудожніми власними композиціями різних митців. Серед таких збірників варто згадати "Співаник для шкіл народних" у III-х частинах С.Воробкевича, "Руський співаник для шкіл

народних", "Церковно-народний співаник", "Малий катехизм" В.Матюка, підручники з навчання *музики і співу* І.Кипріяна, "Руський співаник" К.Паньківського, "Учебник співу" І.Біликовського, "Самоучитель" М.Копка, "Українсько-руський співаник з нотами" О.Нижанківського, "Співаник для дітей дошкільного та шкільного віку" М.Гайворонського, "Пластовий співаник" В.Витвицького, збірка "Ще не вмерла Україна" Д.Січинського та С.Людкевича, "Практичний курс навчання співу у середніх школах України" М.Леонтовича, багаточисельні праці М.Лисенка, "Шкільні співаники" К.Стеценка, Я.Степового, збірки "Бог предвічний", "На щедрий вечір", "На Шевченкові роковини", "Дітвора співає, в садочку гуляє", "Танцювала риба з раком", "Гей же разом!" Б.Вахнянина [20], "Шкільний співаник" Ф.Колесси тощо. Метою цих пісенників було плекання у молоді любові до музичного мистецтва, народної пісні. Деякі з них були наповнені вступними статтями з методичними порадами для вчителів. Таким чином, вони ставали своєрідними підручниками музичного виховання, помітно впливали на розвиток змісту *музичного навчання і виховання*, наповнюючи освітній процес добротним дидактичним матеріалом. Серед збірників закарпатських авторів варто відзначити пісенник місцевого поета-публіциста Миколи Нодя "Русский соловей" (1851 р.) виданий у Відні. Він мав дидактичне спрямування і був опублікований з метою виховання почуття національної свідомості. Цікаво, що у 14 мелодіях на власні його поетичні тексти розкривались норми етики, моралі, а деякі пісні розвивали патріотичні почуття дітей. Це – перший друкований нотний збірник в Закарпатті. Згодом з'явилися збірки народних пісень Михайла Врубеля "Руський соловей" (Ужгород, 1890) та Угорсько-руські народні співаники (Співаники мараморські) (Будапешт, 1901) та ін.

Після приєднання Закарпаття до Чехо-Словаччини процес перетворення мадярських шкіл у школи з рідною мовою навчання, розпочатий в березні – квітні 1919 року, продовжувався. Так, наприклад, у кінці 1919 – 1920 навчального року в Закарпатті вже працювала 321 початкова школа з українською мовою навчання. А всіх шкіл загалом нараховувалось 475, з них – 83 угорські, 22 чеські і словацькі, 7 німецьких, 4 румунських та 38 мішаних – з двома мовами навчання. У школах працювали 86 вчителів, які навчали 624 дітей. Серед початкових шкіл було 211 державних, 4 сільські, 12 обцинних та 248 парафіяльних (191 греко-католицька, 25 римо-

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЗАКАРПАТТІ (1919 – 1939 РР.): СКЛАДНИКИ ЗМІСТУ

католицьких, 30 євангельських і реформаторських, 2 єврейські) [10]. Уряд Чехо-Словаччини прагматично збільшував асигнування на освіту у Підкарпатській Русі і, таким чином, відбувалось поліпшення підготовки кадрів. Тут працювали чимало вчителів, уродженців як Галичини, так і Чехії та Словаччини.

У багатьох селах Карпатської України не було шкіл. Це стосується таких населених пунктів, як Вучкове, Запереділля, Майдан, Голятин, Вишній Бистрий, Торунь, Присліп, Нижній Студений, Ляховець, Рекіти (Волівський округ), Пістрялове, Лалове (Мукачівський округ), Доробратове, Ільниця (Іршавський округ) та ін. [11]. Всього в Закарпатті в 1923 – 24 навчальному році не працювало з різних причин 173 школи. Йдеться, зокрема, про 25 державних шкіл. З боку останніх кількість шкіл збільшилась лише на три. А всього в тодішньому Закарпатті значилося 542 школи [12]. Як наслідок, значне число дітей залишились поза навчальним процесом, у тім числі, й *музичним вихованням* [10].

Початкові школи працювали за навчальними планами, складеними групою досвідчених вчителів і затвердженими на окружних учительських конференціях. При цьому кожен округ мав свій навчальний план. Згідно з програмою на *співи* виділялося у середньому по 1 – 2 год. на тиждень [24, 37].

З метою об'єднання українських вчителів у травні 1929 року з ініціативи Августина Волошина було створено організаційний комітет “Учительська громада”. Для розвитку шкільництва за сприяння “Учительської громади” видавались часописи “Учительський голос” (1930 – 1939) та “Наша школа”, які відіграли особливу роль у справі музичного виховання молоді [8, 47]. Із проголошенням автономним урядом А.Волошина української мови єдиною мовою Карпатської України в Закарпатті утвердилася українська орієнтація.

Основну функцію у справі *музичного виховання* виконували *хорові колективи*, які діяли при школах, гімназіях. Часом вони набували рис, властивих музично-освітнім закладам. Варто назвати музичні колективи, які функціонували в цей час. Вони були вагомою ланкою *музичного виховання*: дитячий хор (Свалява); студентський хор “Відродження”; Руський національний хор в Ужгороді (1921 – 1926); камерний оркестр Ужгородської вчительської семінарії; оркестр Мукачівської вчительської семінарії; хор державної підкарпатської руської гімназії в Ужгороді (диригент В.Штиліха); хор читальні товариства “Просвіта” в Хусті (диригент

Ю.Шпірій); хор читальні товариства “Просвіта” в Сірмі (диригент М.Попадич); хор пластунів в Ужгороді; хор “Гармонія” та ін.

Питання про хорову справу в Закарпатті невід’ємне від діяльності співака, диригента, композитора, музикознавця Петра Милославського (1896–1954). Він відіграв велику роль у справі створення професійних хорових колективів. Йому належить твердження: “Хоровое пѣніе становится у нас тѣмъ, чѣмъ оно и должно быть у каждого народа – музыкальнымъ выразителемъ национальныхъ чувствъ, отраженіемъ быта, жалобами и надеждами” [19, 125]. У статті “Хоровое пѣніе на Подкарпатской Руси” П.Милославський слушно класифікує хори, які існували в 30-ті роки ХХ ст., і поділяє їх на групи. До першої групи зачислені були церковні хори, що культивували насамперед музику для богослужінь. Особливо виділяється чоловічий хор Ужгородської Богословської семінарії під керуванням музичного діяча о.Урїїла Метеора (Івана Сільвая, 1838 – 1904). Із колективів мішаних церковних хорів П.Милославський відзначає діяльність Мукачівських хорів, очолюваних О.Тихим, професором І.Трухлим; а також хору товариства “Боян” з Ужгорода. Їхній репертуар був позначений творами Архангельського, Боршнянського, Ломакіна, Виноградова, а нерідко й творами місцевих композиторів (Д.Задор). Проте найзначнішу частку охоплювали сільські хори, головним чином, організовані при читальнях Товариства О.Духновича та “Просвіти”. П.Милославський нараховує станом на 1936 року 150 хорів на території тодішнього Закарпаття, що офіційно мало назву Підкарпатська Русь [32]. Ця робота, на думку дослідника, була б ще ефективнішою, коли б умови дозволяли залучити до цієї справи професійно підготовлених музичних керівників з врахуванням грамотного володіння нотним матеріалом. Тому П.Милославський ставить основним завданням створення регентських курсів і публікацію репертуарного нотного матеріалу. На той час це була важлива передумова для подальшого розквіту хорового мистецтва, яке за тих умов відіграло суттєву роль у зміцненні *музичного виховання* підростаючого покоління. Надзвичайно високо оцінює митець роботу численних *шкільних хорів*. Йдеться про колективи, які здійснювали музичне виховання в позашкільних умовах. Тут і публічні виступи перед глядачами, і культивування хорового співу на рівні дитячого виконання.

На Міжнародному фестивалі дитячих хорів 1936 року у Празі дитячий хор зі Сваляви (під управою Г.Гузенного) був визнаний одним з

кращих тогочасних колективів у Чехо-Словаччині. Virізнялися своєю роботою на Підкарпатській Русі хор із села Луг (під керуванням вчителя Кричковського), хор жіночої учительської семінарії з Ужгорода, хор семінарії з Мукачева, хори горожанських шкіл з Ужгорода і Тячева, дівочий хор інтернату Товариства “Школьная помощь” з Мукачева. Особливою увагою П.Милославський виділяє групу хорів при окремих товариствах, прерогативою яких була пропаганда хорового співу як мистецтва, важливого чинника музичного виховання. Серед таких колективів першорядне місце посідають мішаний хор товариства “Боян” з Ужгорода, що був заснований 1920 року, хор читальні товариства “О.Духновича” в Тячеві (під керуванням О.Погапова), а також хор товариства “Бандурист” в Ужгороді (під керівництвом П.Щуровської) та ін. Не можна обійти увагою учительські хори, які існували при всіх шкільних округах в Підкарпатській Русі. П.Милославський підкреслює професійність Земського хору підкарпатських вчителів, заснованого у 1929 році (під управою О.Приходька), який побував з концертами в Румунії та усіх куточках краю, колектив хору учителів Ужгородського округу, Тячівський учительський хор та ін.

Велику роботу проводило культурно-освітнє товариство “Просвіта”, яке було засноване в 1920 р. з ініціативи директора Ужгородської учительської семінарії о. А.Волошина. Товариство започаткувало випуск часопису “Підкарпатська Русь”, готувало підручники для шкіл, контролювало діяльність молодіжних організацій “Пласт” і “Січ”, пропагувало освіту, мистецтво, музику, культурні надбання України та Європи.

Від 14 березня 1939 року, коли Угорщина повністю окупувала територію Карпатської України, почалися переслідування відомих культурно-громадських діячів краю, просвітян, вчителів. До того ж, усі товариства, які існували в період Чехо-Словаччини, припинили свою діяльність у зв'язку з подіями, що мали місце на початку Другої світової війни.

Висновки. Для головного напрямку розвитку музичного виховання в Закарпатті (1919 – 1939 рр.) характерні такі ознаки, як дикція національно спрямовуючого курсу щодо становлення молодого покоління; широке використання пісенних надбань українського народу, у тім числі активне збирання, запис народної музичної творчості та її дослідження.

Музична освіта і виховання були зосереджені в навчальних закладах і різних формах просвітницької роботи: хорові колективи, оркестри,

лекторії, народні школи. Музичне життя Закарпаття у цей період зазнало піднесення і стало новим поштовхом для подальшого розвитку музичної освіти та формування професійної композиторської школи краю у другій половині ХХ ст.

1. Бадан О. *Закарпатська Україна. Соціально-економічний нарис.* – Харків, 1929.

2. Гнатюк В. *Національне відродження австро-угорських українців (1772 – 1800).* – Відень, 1916; *Вибрані статті про народну творчість.* – Київ: Наукова думка, 1966.

3. Гомоннай В. *Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX – ХХ ст.).* – Ужгород, 1992; Гомоннай В., Росул В, Ходанич П. *Педагогічна освіта на Закарпатті.* – Ужгород: Вржеда, 2003.

4. Грін О. *Короткий огляд становлення та розвитку музичного мистецтва Закарпаття (XVIII – перша половина ХХ ст.) // Молодь – Україні (Наукові записки молодих учених Ужгородського державного університету).* – Ужгород: Закарпатський Центр Соціальної служби для молоді, 1994. – Т. 3. – С. 72 – 74.

5. Демчиля Д. *Навчально-матеріальна база і політехнічне навчання школярів.* – Радянська школа, 1965. – №8.

6. Драгоманов М. *Переписка.* – Львів, 1901; *В справі Угорської Русі // Народ.* – 1895. – 1 червня.

7. Загайкевич М. *Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст.* – К., 1960.

8. Зимомря М. *Провісник доби. Августин Волошин.* – Дрогобич: Коло, 2006.

9. ЗОДА., ф. 371, од. зб. С 66; Josef Pesina. *Skolstvi na Podkarpatske Rusi v pritomnosti.* – Praha, 1933. – S. 7 – 9.

10. ЗОДА, ф.28, оп. I. т.I, од. зб. 891, 3 – 4 арк.

11. *Інформаційне повідомлення Шкільного відділу за І.ГУ. “Положение школ в Мукачевском округе за 1923 год”.*

12. *Інформаційне повідомлення Шкільного відділу від І. ГУ.* – 1924.

13. Качанюк М. *Закарпатська Україна.* – К., 1930.

14. Конярьський Б. *Нищення української мови поневолювачами України // Берегиня.* – 1996. – №3 – 4.

15. Корній Л. *Історія української музики: В 3-х ч.* – Київ-Харків-Нью-Йорк: Видавництво М.П.Коць, 1996.

16. Лакиза І. *Закарпатська Україна.* – Харків, 1930.

17. Магочій П. *Формування національної свідомості. Підкарпатська Русь (1848 – 1948).* – Ужгород, 1994.

